

ИВАН САВИЧ ПАЉМОВ КАО ИСТРАЖИВАЧ СРПСКЕ ЦРКВЕНЕ ИСТОРИЈЕ*

У раду је представљена делатност слависте и професора дореволюционе Санктпетербуршке духовне академије Ивана Савича Паљмова на пољу проучавања српске црквене историје. Најпре је анализиран његов извештај о боравку у српским крајевима почетком 80-их година XIX века, што је чинило темељ његових даљих истраживања. Појтом је указано на његове научне радове посвећене овој темици, као и приказе дела српских аутора путем којих је упознавао руску научну јавност са најновијим достигнућима на пољу српске црквеноисторијске науке. Рад је заснован на пројектима са заседања Савета Санктпетербуршке духовне академије и материјалима из академијског часописа „Хришћанское чтение“.

Иван Савич Паљмов (1856–1920), професор дореволюционе Санктпетербуршке духовне академије, налазио се 26 година на челу катедре за Историју православних словенских цркава (1885–1911), која је била јединствена на руским духовним академијама. Читаву научну каријеру посветио је проучавању црквене историје различитих словенских народа и у Русији је сматран најбољим познаваоцем црквених прилика у словенским земљама.¹ Један део његове научне пажње био је усмерен на истраживање српске црквене прошлости као и на упознавање актуелних црквених, културних и научних прилика код Срба. Почетак његових српских црквеноисторијских истраживања везан је за путовање по кључним

---

* Рад је настао у оквиру пројекта „Српска теологија у двадесетом веку“ (бр. 179078), подржаног од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Иван Савич Паљмов био је ученик познатог слависте и професора Историјско–филолошког факултета Санктпетербуршког универзитета Владимира Ивановича Ламанског (1833–1914), који је одлучујуће утицао на правац његових истраживања. Најзначајнији део својих истраживања Паљмов је посветио црквеној историји у чешким земљама, којој је посветио своју магистарску и докторску дисертацију. О његовом познавању историје словенских народа сведоче речи савременика: „Бољег познаваоца словенства, од И. С. Паљмова, нема у Русији, његово име је познато сваком образованом Словену и има пуно уважавање у свим земљама православног, католичког и протестантског словенства.” Л. П. Лаптева, *Профессор Санкт–Петербургской духовной академии И. С. Паљмов как историк зарубежных церквей*, Славянский альманах 2010, Москва, 2011, 25.

српским духовним и културним центрима почетком 80-их година XIX века, о чему је оставио детаљан извештај Савету Санктпетербуршке духовне академије. Објавио је неколико научних радова посвећених српској црквеној историји у којима је успео да укаже на важност појединих извора, до тада непознатих научној јавности. Пратио је српску историографију и богословску књижевност, пишући рецензије у руским богословским часописима.

Извештај о боравку међу Србима (1882–1883)

У склопу припрема за отварање катедре за Историју православних словенских цркава на Санктпетербуршкој духовној академији млади магистар Иван Савич Паљмов предузео је вишегодишње истраживачко путовање по словенским земљама, у првој половини 80-их година XIX века. У склопу путовања посетио је српске крајеве, у периоду од августа 1882. до јуна 1883. године. О свом боравку међу Србима поднео је детаљан извештај Савету Санктпетербуршке духовне академије који је размотрен на заседању од 28. септембра 1883. године.²

Паљмов је посетио важне српске црквене и културне центре: Београд, Сремске Карловце, Нови Сад, Задар, Котор и Цетиње. Током овог пута боравио је и у Бечу, Загребу и Љубљани. Истраживао је изворе за српску црквену историју, посвећујући посебну пажњу рукописном наслеђу, упознао се са стањем српске историографије и богословске књижевности, као и са актуелним приликама српског црквеног живота. Највећи део времена проведеног у Београду посветио је проучавању рукописа у Народној библиотеци, о чему је у извештају оставио занимљиво сведочанство. Забележио је да је то било време интензивног прикупљања рукописног наслеђа у овој културној институцији због чега „каталог рукописа не обухвата сав рукописни материјал који се овде чува”. Паљмов је набројао рукописе који су њему били најзанимљивији, дајући само основне податке о њима, укључујући сигнатуре. У групи оних који су се налазили у каталогу набројао је 4 грчка и 17 словенских рукописа који, по његовој тврдњи, до тада нису били истраживани.³ Најпре је навео хрисовуљу „греч. и сербскога цара Симеона Палеолога” (бр. 50). Следећи је био зборник хрисовуља византијског цара Андроника II Палеолога (бр. 94). Следи зборник са 13 хрисовуља цара Душана (бр. 95) и његов наставак са додатних 8 хрисовуља (бр. 96). Од 17 словенских рукописа

² *Журналы заседаний Совѣта С.-Петербуржской духовной академіи за 1883/1884 учебный годъ*, С.-Петербургъ 1884, 50–94.

³ Рукописе које набраја Паљмов наводимо према подацима које је изнео у свом извештају.

које је навео издвајамо следеће: зборник хрисовуља српских владара „које је преписао Рајић” (Палмов набраја хрисовуље краља Милутина, цара Душана, кнеза Лазара, последњих деспота Бранковића) (бр. 52), житије Светог Стефана Дечанског од Григорија Цамблака и службу Светом краљу Милутину (бр. 21), „Номоканонъ и законникъ Стефана Душана” (бр. 38 и 40), свештеничка правила митрополита београдско-карловачког Вићентија Јовановића од 27. јуна 1734. године (бр. 247), новија редакција житија Светог Петра Коришког (бр. 229).⁴ Прегледао је, по сопственом сведочењу, и око 100 новоприспелих рукописа који „нису унети у каталог, чији листови нису обележени и који уопште нису сређени”, посебно обраћајући пажњу на записе историјског карактера на њиховим маргинама.⁵ Поред колекције рукописа у Народној библиотеци Палмов је истраживао и рукописе у библиотеци Српског ученог друштва, а од директора учитељске школе у Београду Ковачевића добио је један словенски рукопис у којем су се налазиле, како је навео, „неке нове вести о јереси богумила у Босни”.⁶

Поред проучавања рукописа, Палмов је у Београду настојао да се упозна са актуелним приликама у Српској цркви и богословској књижевности. То је било време обрачуна пробечки оријентисаних краља Милана Обреновића и напредњачке владе са проруски оријентисаним

⁴ Поред поменутих Палмов је навео и следеће словенске рукописе: молитву и службу Светом Стефану Дечанском и Светом Меркурију на 100 листова (бр. 99), минеј на 184 листа (бр. 22), зборник са различитим саставима, по Палмову, „највероватније из прошлог века” (бр. 91), зборник са молитвословом, канонима Јована епископа Китромског упућени епископу Драчком Кавасили, изводима из списка Константина Костенечког (бр. 144), синђе-лију пећког патријарха Арсенија IV од 22. септембра 1740. године (бр. 119), зборник на 291 листу са животом Мухамеда, „Св. Методия указание о царехъ и последнихъ летехъ”, житијем Јова, житијем Александра Великог (бр. 149), спис надзиратеља народних школа у Карловачкој митрополији Уроша Несторовића о просветним реформама аустријског цара Франца I (бр. 141), грамату пећког патријарха „за посвящение” (бр. 230), зборник на 37 листова са житијем Светог кнеза Лазара и другим саставима (бр. 220), „Древный сръбский црквени Споменикъ одъ године 1200 до 1756 учителя Милана Д. Ковачевича”, односно Поменик прирзренске цркве Успења Пресвете Богородице (бр. 227), зборник на 53 листа са различитим саставима (бр. 231) и зборник различитих састава из полемичког богословља (бр. 184). *Журналы засѣданій Совѣта С.-Петербургской духовной академіи за 1883/1884 учебный годъ*, 53–56. Поредѣћи списак Палмова са *Каталоџом Народне библиотеке у Беоџраду* Љубомира Стојановића (Љ. Стојановић, *Каталоџ Народне библиотеке у Беоџраду, IV – Рукописи и старе штићмѣне књиџе*, Београд 1982) закључујемо да је руски научник, углавном, пружио само основне информације о поменутих рукописима, често изостављајући да наведе важне делове њиховог садржаја.

⁵ *Журналы засѣданій Совѣта С.-Петербургской духовной академіи за 1883/1884 учебный годъ*, 58.

⁶ *Журналы засѣданій Совѣта С.-Петербургской духовной академіи за 1883/1884 учебный годъ*, 60.

митрополитом Михаилом Јовановићем.⁷ Паљмов је детаљно пратио ток сукоба читајући штампу и бројне полемичке брошуре, трудећи се да избегне лично мешање у ово питање. Имао је прилику да се упозна и са копијама оригиналних државних докумената у којима је, како је навео, „српска влада овековечила свој незаконити поступак према митрополиту Михаилу”. Изразио је бојазан да ће „издајничка рука садашње српске владе мало по мало расчистити пут насртљивим мисионарима запада”. Стање богословске књижевности у Србији оценио је као скромно, наводећи да су „веома ретки радови богословског садржаја”.⁸

Следећа станица путовања Паљмова по српским крајевима били су Сремски Карловци. Чекајући повратак из Пеште управника патријаршијске библиотеке у Карловцима и ректора тамошње богословије протосинђела Емилијана Радића,⁹ Паљмов је посетио манастир Ковиљ. Посебну пажњу посветио је библиотеци манастира „сачуваној до сада од мађарског погрома у време револуције 1848. године”. Тамо је прегледао „неколико рукописа словенских (богослужбене књиге) и нешто латинских који се односе на историју аустријских Срба”.¹⁰ По повратку у Карловце, благодарећи дозволи Емилијана Радића, Паљмов је имао прилику да се детаљно упозна са фондовима патријаршијске библиотеке и архива. Библиотечки фонд био је сиромашнији од његових очекивања за шта су, по Паљмову, кривицу сносили претходни истраживачи који су присвајали материјале. У том смислу посебно је поменуо П. Ј. Шафарика. Највише пажње посветио је *Славеносербској хроници* грофа Ђорђа Бранковића, која у то време још није била објављена и која се у библиотеци чувала, како је навео, „у два примерка – оригиналу и препису”. Сматрао је да Срби, из њему нејасних разлога, не намеравају да штампају ово дело, те је због тога приступио преписивању његових делова који су му се учинили занимљивим, а који нису били објављени у Рајићевој *Историји*. У патријаршијском архиву пажњу су му привукле грамате руских царева и патријараха, као и влашких владара упућене српским манастирима (набројао их је укупно 10).¹¹

⁷ О спору државних власти и митрополита Михаила који се завршио неканонским сменом комплетне јерархије у Србији, видети: Ђ. Слијепчевић, *Историја Српске Православне Цркве, II*, Минхен, 1966, 424–440.

⁸ *Журналы засѣданій Совѣта С.-Петербургской духовной академіи за 1883/1884 учебный годъ*, 60–61.

⁹ Емилијан Радић био је први Србин доктор богословских наука. Овај степен стекао је на Московској духовној академији 1881. године, нешто више од годину дана пре боравка Паљмова у Карловцима. Детаљније: В. Пузовић, *Руски њутеви српског боџословља. Школовање Срба на руским духовним академијама 1849–1917*, Београд, 2017, 327–335.

¹⁰ *Журналы засѣданій Совѣта С.-Петербургской духовной академіи за 1883/1884 учебный годъ*, 63–64.

¹¹ *Журналы засѣданій Совѣта С.-Петербургской духовной академіи за 1883/1884 учебный годъ*, 65–68.

После Карловаца Палмов је боравио у Новом Саду где је радио у Библиотеци Матице српске и констатовао сиромаштво њеног фонда првенствено због делатности мађарских институција које су га „постепено и безапелационо развличиле”. Боравак у интелектуалној престоници српског народа у Аустро–Угарској искористио је за контакте са српским интелектуалцима и за боље разумевање њиховог спора са црквеним властима у Карловачкој митрополији. Долазак Германа Анђелића на патријарашки трон у Карловцима, по Палмову, значио је заоштравање спора и прелазак „црквене партије” у офанзиву, о чему је сведочио патријархово обраћање мађарском председнику владе грофу Тиси у вези са доношењем новог црквеног закона.¹²

После Новог Сада Палмов је боравио у Бечу, Загребу и Љубљани. И са ових путовања оставио је неколико интересантних забелешки везаних за Србе, њихову црквену историју и рукописно наслеђе. У Бечкој дворској библиотеци као посебно занимљиве рукописе, између осталих, навео је словенски превод дела Дионисија Ареопагита на 376 листова (бр. 14), четворојеванђеље српске редакције на 271 листу (бр. 17), Теодосијево *Житије Свѣтоѡ Саве* на 245 листова (бр. 25), „Летопись сербскихъ царей” (бр. 76).¹³ У Загребу је разговарао са председником Југославенске академије знаности и умјетности Фрањом Рачким, између осталог, и о прозелитској римокатоличкој пропаганди у Босни и Херцеговини, која је највећим делом била усмерена према Србима. Рачки га је уверавао да то није политика папе Лава XIII, нити хрватских црквених кругова, већ „дела фанатизованих личности”. Истакао је, такође, да је опасност од прозелитског деловања Хрвата „преувеличана нарочито од њихове браће православних Срба”. На основу оваквог става Рачког, Палмов је закључио да се српско–хрватска нетрпељивост проширила и на научне кругове.¹⁴ У Љубљани се у гимназијској библиотеци упознао са низом рукописа српске редакције, о којима је дао следеће основне податке: октоих (без датовања) (бр. 3), минеј од 1. марта до 31. јула из XIV века (бр. 4), беседе светих отаца (Василије Велики, Јован Златоусти, Иполит Римски и други) из XVI века (бр. 5), дела и посланице апостолске из

¹² *Журналы засѣданій Совѣта С.–Петербургской духовной академіи за 1883/1884 учебный годъ*, 69–70. Неколико месеци пре доласка Палмова у Карловце, у мају 1882. године, Синод Карловачке митрополије, на челу са патријархом Германом Анђелићем, изradio је нови предлог *Усѣiproјсѣива срѣске мѣтрополије карловачке*, који је значајно умањивао утицај лаика у црквеним пословима. Детаљније: Ђ. Слијепчевић, *Историја Срѣске Православне Цркве, т. II*, 202–203.

¹³ *Журналы засѣданій Совѣта С.–Петербургской духовной академіи за 1883/1884 учебный годъ*, 78. Палмов је само набројао поједине рукописе који су њему привукли пажњу, не описујући детаљније њихов садржај. Детаљније о садржају поменутих рукописа: G. Birkfellner, *Glagolitische und kyrillische handschriften in Österreich*, Wien, 1975.

¹⁴ *Журналы засѣданій Совѣта С.–Петербургской духовной академіи за 1883/1884 учебный годъ*, 85–86.

XVII века (бр. 6), општи mineј са прилогом у виду служби појединим светим (бр. 32).¹⁵

Завршетак путовања Паљмова по српским крајевима био је везан за значајне центре на јадранском приморју, Задар и Котор, као и за посету Цетињу. Циљ посете овим местима није био везан за научна истраживања, у ужем смислу, већ првенствено за упознавање са актуелним стањем црквеног живота. У случајевима Задра и Котора посебан циљ посете састојао се у упознавању са односима између Православне и Римокатоличке цркве. Главни саговорници Паљмова у приморју били су ректор Задарске богословије архимандрит Никодим Милаш¹⁶ и епископ бококоторски Герасим Петрановић. Милаш је Паљмова упознао са методологијом деловања римокатоличке пропаганде међу Србима, не само у Далмацији, већ и у новоокупираној Босни и Херцеговини. Иако је ситуација у Боки Которској по питању римокатоличког прозелитизма и државног притиска на православне била слична као и у Далмацији, Паљмов је приметио значајно уздржанији и опрезнији став према овом проблему код епископа Герасима Петрановића у односу на Никодима Милаша. Епископ Герасим избегавао је критику аустро–угарских власти због, како је оценио Паљмов „спознаје физичке и материјалне слабости и наравно зависности од латинске владе”.¹⁷

Краткотрајан боравак на Цетињу Паљмов је искористио да се упозна са верским животом Срба у Црној Гори. Као основну карактеристику црногорског поимања православља истакао је везивање вере за завет предака, а не за познавање њених основних постулата. Имао је прилику да се упозна са тадашњим цетињским митрополитом Висарионом Љубишом. Посебан утисак на њега је оставила научна делатност питомца Санктпетербуршке духовне академије и главног секретара Министарства просвете и црквених дела Црне Горе Марка Драговића. Драговић се бавио истраживањем архивске грађе при књажевском двору и при митрополији на Цетињу. Паљмов је посведочио да је Драговићева идеја била везана

¹⁵ *Журнали засѣданій Совѣта С.–Петербургской духовной академіи за 1883/1884 учебный годъ*, 87. Као и у случајевима рукописа из београдске Народне и Бечке дворске библиотеке, Паљмов је и о рукописима из Љубљане пружио само основне информације. О поменутих рукописима из Копитареве збирке, детаљније: В. Мошин, *Ћирилски рукописи у Повијесном музеју Хрватске. Копитарева збирка словенских рукописа и Цојсов ћирилски одломак у Љубљани*, Београд, 1971.

¹⁶ Никодим Милаш био је питомец Кијевске духовне академије. Нешто више од годину дана пре сусрета са Паљмовом у Задру стекао је степен магистра богословља на Кијевској духовној академији (јануар 1881. године). Детаљније: В. Пузовић, *Руски цуишеви срјскоѳ богословља*, 243–252.

¹⁷ *Журнали засѣданій Совѣта С.–Петербургской духовной академіи за 1883/1884 учебный годъ*, 91.

за систематско истраживање и публиковање архивских докумената са Цетиња у чему га је он свесрдно подржао.¹⁸

Извештај Ивана Савича Пальмова о боравку у српским крајевима усвојен је од стране Савета Санктпетербуршке духовне академије.¹⁹ Из овог извештаја могла се назрети појава научника који ће у Русији представљати незаобилазан ауторитет у вези са питањима српске црквене прошлости и садашњости.

Научни рад на пољу српске црквене историје

Најзначајнији допринос проучавању српске црквене прошлости Иван Савич Пальмов пружио је почетком 90-их година XIX века. Током 1891. и 1892. године објавио је два научна рада посвећена успостављању Српске архиепископије у време Светог Саве и прогласу Српске патријаршије у време цара Душана. Оба рада објављена су у часопису Санктпетербуршке духовне академије *Хришћанское чтение*.²⁰ Први рад био је свечано годишње предавање које је Пальмов одржао на Санктпетербуршкој духовној академији 17. фебруара 1891. године. Други рад представљао је допуну првог, тако да се ови текстови могу посматрати као јединствена целина.

Рад *Историческій взглядъ на начало автокефалии сербской церкви и учрежденіе патриаршества въ древней Сербіи* чинио је исцрпну студију о поменутиим важним питањима српске средњовековне историје. Темелј студије чинила је анализа житија Светог Саве од Доментијана и Теодосија, које је објавио Ђура Даничић током 60-их година XIX века. Пальмов је узео у обзир и све дотадашње релевантне студије попут радова Павла Шафарика, Тимотеја Флоринског, Евгенија Голубинског, Светозара Никетића, Пантелије Срећковића, Никанора Ружичића, Стојана Новаковића. Критици његовог пера највише је био изложен предводник српске романтичарске историографије Пантелија Срећковић, посебно у сегменту који се тицао оцене оправданости и каноничности прогласа Српске патријаршије у време цара Душана.

Анализирајући текстове житија Светог Саве од Доментијана и Теодосија, чије је опширне одломке изложио у фуснотама рада, Пальмов је де-

¹⁸ *Журналы засѣданій Совѣта С.-Петербуржской духовной академіи за 1883/1884 учебный годъ*, 92–93.

¹⁹ *Журналы засѣданій Совѣта С.-Петербуржской духовной академіи за 1883/1884 учебный годъ*, 94.

²⁰ И. С. Пальмовъ, *Историческій взглядъ на начало автокефалии сербской церкви и учрежденіе патриаршества въ древней Сербіи*, Хришћанское чтение 3–4 (1891) 345–405; И. С. Пальмовъ, *Новыя данныя къ вопросу объ учрежденіи сербской архіепископиі Св. Савою въ XIII в.*, Хришћанское чтение 5–6 (1892), 421–458.

таљно представио ток Савине мисије у Никеји. Разлоге за успостављање Српске архиепископије оценио је као потпуно оправдане, навевши три аргумента за такав став: потребу за јачом мисионарском и пастирском делатношћу међу Србима, неопходност активније одбране од латинских притисака и сузбијање богумилске јереси.²¹ Занимљива је и оцена Палмова у вези са степеном самосталности Српске архиепископије. Свети Сава је добио „права скоро независне аутокефалне архиепископије”.²² Са друге стране, проглас Српске патријаршије био је канонски неправилан, пошто је првенствено био израз политичких амбиција цара Душана и учињен је без сагласности Цариградске патријаршије као мајке цркве. Као разлог за реакцију цариградског патријарха Калиста и прекид ехаристијске заједнице са Српском црквом Палмов је навео припајање црквених области у грчким земљама Српској патријаршији.²³

Годину дана после поменутог рада (1892) Палмов је објавио његову допуну под насловом *Новыя данныя къ вопросу объ учрежденіи сербской архіепископіи Св. Савою въ XIII в.*²⁴ У овом раду, по први пут у научној јавности, обрађена је пажња на протест који је охридски архиепископ Димитрије Хоматин упутио Светом Сави после његове мисије у Никеји. Текст протеста на грчком језику први пут је објављен годину дана раније (1891) у оквиру Зборника списа Димитрија Хоматина публикованог од стране кардинала Питре.²⁵ Рад Палмова био је први у којем су се делови овог текста појавили у преводу на неки од словенских језика,²⁶ као и први у којем је овај текст детаљно анализиран. У њему је представљен и анализиран документ, до тада, непознат научној јавности. Палмов је посебно истакао нове чињенице, проистекле из овог документа, попут случаја смене призренског епископа од стране Светог Саве. Детаљно је анализирао приговоре које је Хоматин упутио Светом Сави, оцењујући их као неосноване.

²¹ И. С. Палмовъ, *Историческій взглядъ на начало автокефаліи сербской церкви*, 354.

²² И. С. Палмовъ, *Историческій взглядъ на начало автокефаліи сербской церкви*, 356. Поменути став Палмова српски историчар Станоје Станојевић издваја као јединствен у низу оцена о статусу Српске архиепископије које су износили истраживачи из XIX и почетка XX века (С. Станојевић, *Свети Сава и независности Српске Цркве*, Глас Српске краљевске академије, CLXI, Београд 1934, 206).

²³ И. С. Палмовъ, *Историческій взглядъ на начало автокефаліи сербской церкви*, 372.

²⁴ И. С. Палмовъ, *Новыя данныя къ вопросу объ учрежденіи сербской архіепископіи Св. Савою въ XIII в.*, Христiанское чтение 5–6 (1892) 421–458.

²⁵ *Analecta sacra et classica Spicilegio Solesmensi parata edidit Ioannes Baptista cardinalis Pitra (Juris ecclesiastici Graecorum selecta paralipomena)*, Romae, 1891.

²⁶ Први превод Хоматиновог протеста на српски језик појавио се 1905. године. Превод је сачинио Стојан Новаковић (*Протiесiи Димитрија Хомаiицијана, архіеиискоiа охридскогѡ*, Српски Сион, књ. XV, св. 1 (1905) 4–6).

Поменути рад представљао је важну новост за српску црквеноисторијску науку. Исте године када је објављен појавио се и његов први приказ на српском језику. Аутор је био Нићифор Дучић, а приказ је објављен у *Веснику Српске Цркве*.²⁷ Нићифор Дучић је указао да се радило о наставку рада из 1891. године. Подсетио је на боравак Пальмова у српским крајевима почетком 80-их година XIX века, што је представљало темељ за његово бављење питањима из српске црквене историје. За прву расправу из 1891. године навео је да у њој нема нових података, али је као главну заслугу Пальмова истакао да ју је „по познатим изворима и списима већином српским објективно написао и њом раширио тачније знање међу читаоцима *Хришћанског Чтенија* и *Славјанских Известија*.” Нићифор Дучић је нагласио важност другог рада и посебно истакао фундаментални значај објављивања протеста Димитрија Хоматина, оценивши податке изнете у истом као „врло вриједне за српску црквену и политичку историју”.²⁸ О томе колики значај је придаван овом раду у српској научној јавности сведочи тврдња Јована Радонића о томе да га је са великом пажњом читао Иларион Руварац, један од родоначелника српске критичке историографије у XIX веку.²⁹

Пальмов је руску црквену и научну јавност упознавао и са актуелним животом Српске цркве крајем XIX и почетком XX века. Он је превео на руски језик и у часопису *Хришћанское чтение* објавио следеће законодавне акте Српске цркве: *Закон о црквеним власћима Источно-Православне Цркве у Краљевини Србији* (из 1890. године),³⁰ *Устав Светиоџ Синода у Кнежевсџву Црногорском* (из 1904. године),³¹ *Закон о ѓарохијском светиџенсџву у Црној Гори* (из 1909. године).³² Руски преводи српских црквених закона појављивали су се само годину дана после њиховог ступања на снагу, што сведочи да је Пальмов активно пратио српски црквени живот. Нешто више од месец дана од упокојења Српског митрополита Михаила (5. фебруар 1898), Пальмов је, на скупштини Словенског до-

²⁷ Н. Дучић, *Српска авџокефална архџејџскојџја, Пећска џаџиријарџија и нови џодаџи*, Весник Српске Цркве, књ. IX (1892) 876–884; прештампано у: Н. Дучић, *Истџорија Српске Православне Цркве и друџи књџжевни радови*, приредили Д. Петковић и Р. Таминџија, Гацко, 2002, 301–306.

²⁸ Н. Дучић, *Српска авџокефална архџејџскојџја*, 876.

²⁹ Ј. Радонић, *Иларион Руварац и њџгови радови на џољу црквене истџорије*, Споменџца Илариона Руварца (1832–1932), Сремски Карловци, 1932, 240.

³⁰ И. С. Пальмовъ, *Законъ о цџерковныхъ властџяхъ Восточно-Православной Цџеркви въ королевствџ Сербџи*, Хришћанское чтение 1–2 (1891) 8–36; 3–4 (1891) 406–416; 5–6 (1891) 460–491.

³¹ И. С. Пальмовъ, *Новџйшее устройство Православной черногорской Цџеркви*, Хришћанское чтение 5 (1905) 679–698; 6 (1905) 811–832; 7 (1905) 3–19.

³² И. С. Пальмовъ, *Законъ о приходскомъ духовенствџ въ Черногџри*, Хришћанское чтение 4 (1910) 508–526.

бротворног комитета, 11. марта 1898. године, одржао некролог великом српском јерарху, који је објављен у часопису *Христiанское чтение*.³³

Пальмов је у поменутом часопису писао приказе најзначајнијих радова српске црквеноисторијске науке. Током 90-их година XIX века појавиле су се две систематске српске црквене историје чији су аутори били епископ Никанор Ружичић и архимандрит Ниђифор Дучић.³⁴ Били су то важни догађаји у српској црквеноисторијској науци са којима је руску научну јавност упознао Пальмов. Његов приказ ових студија појавио се 1895. године, годину дана после објављивања Дучићеве и исте године када се појавио други том Ружичићеве књиге. Пальмов је указао да је појава ових књига била најважнији догађај у систематском проучавању целокупне српске црквене прошлости још од 1871. године и појаве књиге професора Московске духовне академије Евгенија Голубинског *Краткiй очеркъ исторiи православныхъ церквей болгарской, сербской и румынской или Молдо-валаишской*. Поредићи квалитет Ружичићеве и Дучићеве књиге, несумњиву предност дао је другој. Ружичићева књига није задовољавала ни основне критеријуме критичке историографије, у њој је аутор износио „застареле податке или непроверене у изворима, преузете из друге руке, а понекад и директно тенденциозне”. Оштро критикујући Ружичићево дело, Пальмов је нагласио да је беспредметно указивати на све грешке у њему, јер би то подразумевало „поновити већ давно познате научне резултате... или написати потпуно ново истраживање.”³⁵ Знатно повољнији суд дао је о делу Ниђифора Дучића. Његову књигу оценио је као „пријатну појаву у српској црквеноисторијској литератури” која је одговорила својој основној намени да послужи као уџбенички материјал у Београдској богословији.³⁶

Само чињеница да је био први који је научном свету указао на један важан документ из српске црквене историје, протест охридског архи-

³³ И. С. Пальмовъ, *Блаженопочившии сербскiй митрополитъ Михаилъ какъ ревнитель церковного благоустройства и церковного мира*, Христiанское чтение 4 (1898) 455–470.

³⁴ Н. Ружичић, *Истiорија Срiске Цркве, I*, Загреб, 1893; Н. Дучић, *Истiорија срiске православне цркве од њрвијех десетiина VII века до наших дана*, Београд 1894; Н. Ружичић, *Истiорија Срiске Цркве, II*, Београд, 1895.

³⁵ И. С. Пальмовъ, *Новости иностранной литературы, Истiорија срiске православне цркве од њрвијех десетiина VII века до наших дана од Архим. Никифора Дучича*, Биоград 1894; *Истiорија срiске цркве ейискоја Никанора Ружичича, у Загребу 1893*, Христiанское чтение 5–6 (1895) 637; 639.

³⁶ И. С. Пальмовъ, *Новости иностранной литературы*, 638. У истом броју часописа *Христiанское чтение* Пальмов је представио и дело епископа Далматинског Никодима Милаша *Правила Православне Цркве са њумачењима*, истакавши његов капиталан значај за православну црквено-правну науку. И. С. Пальмов, *Новости иностранной литературы, Правила Православне Цркве с тумачењима, радња Никодима ейискоја Далматинского, Кн. I, Нови Сад 1895*, Христiанское чтение 5–6 (1895) 639–640.

епископа Димитрија Хоматина упућен Светом Сави, била би довољна да се професор Санктпетербуршке духовне академије Иван Савич Пальмов уврсти међу значајне истраживаче српске црквене прошлости. Ако се овоме додају његови научни радови и рецензије на важна дела српске црквене историографије онда претходна оцена додатно добија на тежини. Упркос свему овоме Иван Савич Пальмов био је, на изврстан начин, заборављен у српској научној средини. Овим радом учињен је покушај да се то исправи.

Владислав Пузовић

Кључне речи: Иван Савич Пальмов, Санктпетербуршка духовна академија, српска црквена историја.

Владислав Пузовић

ИВАН САВВИЧ ПАЛЬМОВ КАК ИССЛЕДОВАТЕЛЬ СЕРБСКОЙ ЦЕРКОВНОЙ ИСТОРИИ

Славист и професор дореволюционной Санкт–Петербургской духовной академии Иван Саввич Пальмов (1856–1920) являлся одним из самых хороших русских знатоков славянской церковной истории. Одну часть своих научных занятий он посвятил изучению сербской церковной истории. Фундаментом этих исследований стало его путешествие по сербским духовным и культурным центрам в начале 80–ых годов XIX века. Он посетил Белград, Сремские Карловци, Новый Сад, Задр, Котор, Цетинье. Исследовал сербское рукописное наследие, знакомился с сербской исторической и богословской литературой, знакомился с актуальной ситуацией в Сербской Церкви и в обществе, общал с ведущими личностями сербской культурной жизни. В начале 90–ых годов XIX века появились его серьезные научные работы по сербской церковной истории. Работы были посвящены вопросам учреждения Сербской архиепископии и патриархии в средние века. В них он указал на новые источники наподобие протеста охридского архиепископа Димитрия Хоматина сербскому архиепископу Св. Саввы. Пальмов регулярно знакомил русское научное общество с самыми новыми достижениями сербской историографической и богословской литературы. В работе представлены упомянутые аспекты деятельности Пальмова. Указано на вклад его исследований в развитии сербской церковноисторической науки. Работа подготовлена на основании протоколов заседаний Совета Санкт–Петербургской духовной академии и материалов из академического научного журнала *Христианское чтение*.